

LERAREN OPLEIDEN IN EEN SUPERDIVERSE SAMENLEVING

**TOM F.H. SMITS, PAUL JANSSENSWILLEN & WOUTER SCHELFHOUT
(RED.)**

INHOUD

VOORWOORD: SUPERDIVERSITEIT ALS KERN VAN HET ONDERWIJS	9
Dirk Geldof	
HOOFDSTUK I. VOORSTELLING VAN HET PROJECT	15
Paul Janssenswillen & Gytha Burman	
1 CONTEXT	15
2 GEMEENSCHAPPELIJKE UITGANGSPUNTEN	16
3 DOELSTELLINGEN	18
HOOFDSTUK II. TALIGE DIVERSITEIT	21
Tom F.H. Smits & Iris Vansteelandt	
1 KADER	22
1.1 Doelstellingen	23
1.2 Op zoek naar sterke punten en werkpunten in de curricula	25
2 FASES	26
2.1 Voortraject	26
2.2 Fase 1	26
2.3 Fase 2	31
2.4 Fase 3	33
2.5 Vervolgtraject	34
3 RESULTATEN EN CONCLUSIE	35
HOOFDSTUK III. URBAN EDUCATION	41
Gytha Burman, Marjolijn Burman, Magda Mommaerts & Paul Janssenswillen	
1 KADER	42
1.1 Doelstellingen	42
1.2 Op zoek naar sterke punten en werkpunten in de curricula	43
2 FASES	43
2.1 Sessie 1: eigen referentiekader	44
2.1.1 Inhoud	45

2.1.2	Methodieken	49
2.1.3	Evaluatie	51
2.2	Sessie 2: verbindende communicatie	52
2.2.1	Inhoud	53
2.2.2	Methodieken	55
2.2.3	Evaluatie	63
2.3	Sessie 3: gespreksvoering in F- versus G-structuur	63
2.3.1	Inhoud	63
2.3.2	Methodieken	69
2.3.3	Evaluatie	77
2.4	Sessie 4: multiperspectiviteit en controversiële lesonderwerpen	77
2.4.1	Inhoud	78
2.4.2	Methodieken	84
2.4.3	Evaluatie	88
2.5	Intervisiesessie	89
2.5.1	Inhoud	89
2.5.2	Methodieken	89
2.5.3	Evaluatie	89
HOOFDSTUK IV. INCLUSIEF ONDERWIJS		91
Ellen Vandervieren & Debbie De Neve		
1 KADER		91
1.1	Op zoek naar sterke punten en werkpunten in de curricula	95
1.2	Doelstellingen	99
2 OPBOUW VAN HET INCLUSIETRAJECT		100
2.1	Startsessie per lerarenopleiding	101
2.2	Denktank 1	101
2.3	Klasobservatie en aansluiting bij nascholingsinitiatieven	107
2.4	Denktank 2	108
2.5	Zelf aan de slag in stage of leeronderzoek	109
2.6	Afronding inclusietraject	109
3 SAMENWERKING MET V-ESPERANZA EN EXPEDITIE M		109
3.1	V-eSperAnZa	110
3.2	Expeditie M	110
4 IMPACT VAN HET INCLUSIETRAJECT: ONDERZOEKSLUIK		111
5 DATAVERZAMELING		113
6 RESULTATEN		113
6.1	Impact op attitudes	114
6.1.1	Attitudes	114
6.1.2	Gevoelens	115

6.1.3	Bezorgdheden	115
6.2	Impact op kennis en vaardigheden	117
6.3	Ervaringen van aspirant-leraren	119
7	CONCLUSIE EN DISCUSSIE	121
7.1	Attitudes	122
7.2	Kennis en vaardigheden	123
7.3	Ervaringen van studenten en cursisten	123
7.4	Krachtlijnen	124
 HOOFDSTUK V. LESSEN MET CONTROVERSIËLE ONDERWERPEN LEREN VORMGEVEN: EEN EXPERIMENTEEL ONDERZOEK		127
Wouter Schelfhout, Eva Zobell, Paul Janssenswillen & Tom F.H. Smits		
1	THEORETISCH KADER	128
1.1	Model voor vormgeving van leren voor en in diversiteit	128
1.2	Vertaling van dit model naar de lerarenopleiding	130
2	ONDERZOEKSVRAGEN	133
3	METHODE	134
3.1	Participanten	134
3.2	Dataverzameling	134
3.3	Analyses	135
4	RESULTATEN UIT DE OBSERVATIES VAN LESSEN MET CONTROVERSIËLE ONDERWERPEN	136
4.1	Inspelen op de beginsituatie	136
4.2	Leerinhouden aanpassen aan het omgaan met controversiële onderwerpen	138
4.3	Werkvormen	139
4.4	Klasmanagement	140
5	RESULTATEN UIT DE INTERVIEWS OVER BEÏNVLOEDENDE FACTOREN	142
5.1	Beïnvloedende factoren uit de interviews met de aspirant-leraren	142
5.2	Beïnvloedende factoren uit de interviews met de vakmentoren	144
6	RESULTATEN VAN DE ERVARINGEN MET HET VAARDIGHEIDSTRAJECT 'URBAN EDUCATION'	145
6.1	Kwaliteit van het vaardigheidstraject en ingeloste verwachtingen?	145
6.2	Voldoende voorbereid op het toepassen in de praktijk?	146
7	RESULTATEN VAN DE ERVARINGEN MET HET COACHINGSTRAJECT	146
7.1	Ondersteuning door leergroep en/of duopartner?	148
7.2	Verplichting tot controversiële lessen in interactie met leerwinst	149
7.3	Rol van de vakmentor	149
8	CONCLUSIE EN DISCUSSIE	150
9	PRAKTIJKIMPLICATIES	152

HOOFDSTUK VI. IMPLEMENTATIE VAN EEN INSTRUMENT OM DE ATTITUDE EN HET BEKWAAMHEIDSGEVOEL TEN AANZIEN VAN DIVERSITEIT MEE IN KAART TE BRENGEN	157
Iris Roose, Wendelien Vantieghem, Wouter Schelfhout, Karin Goosen & Piet Van Avermaet	
1 INLEIDING	157
2 DISCO EN HET TRANSITIEPROJECT	158
3 EEN INKIJK IN DISCO	159
3.1 A1: houding tegenover verschillende vormen van diversiteit	159
3.2 A2: visie op de rol van onderwijs op vlak van diversiteit	160
3.3 B1: oog hebben voor diversiteit	160
3.4 B2: elke leerling laten (excel)leren	161
3.5 B3: leerlingen begeleiden tot kwaliteitsvolle interacties	161
3.6 B4: de krachten bundelen met collega's	162
3.7 B5: de krachten bundelen met diverse ouders	163
CONCLUSIE	165
REFERENTIES	167
OVER DE AUTEURS	173

HOOFDSTUK I

VOORSTELLING VAN HET PROJECT

Paul Janssenswillen & Gytha Burman

1 Context

Met 174 nationaliteiten is Antwerpen een van de meest diverse grootsteden. De 522.000 Antwerpenaars zorgen voor een bont palet van stijlen, kleuren en smaken. Naast de zichtbare etnische en culturele diversiteit onder de stadsbewoners zijn er verschillende andere aspecten waarin Antwerpenaars van elkaar verschillen, zoals sociale klasse, seksuele oriëntatie en religie. Die sterke diversiteit is een verrijking, maar ook een uitdaging voor een harmonieus samenleven.

Uit onderzoek blijkt dat leerlingen het in de grote Vlaamse steden Antwerpen, Gent en Brussel minder goed doen dan in de rest van het land (Fukkink & Oostdam, 2016; OECD, 2010; Stad Antwerpen, 2016). Ook het aantal leraren dat het beroep (vroegtijdig) verlaat, ligt hoger in de steden dan erbuiten, wat niet enkel wordt toegeschreven aan de moeilijke werkomstandigheden (bijvoorbeeld tijdelijke statuten), maar ook aan de multiculturaliteit en de taalproblematiek in (super)diverse leefomgevingen (De Clercq, 2015; D'Hondt, Janssens & Struyven, 2014; Stad Antwerpen, 2011).

In haar conceptnota van 2016 *Lerarenopleidingen versterken: wervende en kwalitatieve lerarenopleidingen als basispijler voor hoogstaand onderwijs* wilde de Vlaamse regering de inhoud van de lerarenopleiding versterken, onder meer op het vlak van **diversiteit en grootstedelijke uitdagingen** (Vlaamse regering, 2016, pp. 4-5). Daarnaast pleitte ze ervoor om versnippering in het aanbod tegen te gaan, samenwerking tussen aanbieders te bevorderen en de weg van opleiding naar uitoefening van het beroep in samenwerking met het werkveld te faciliteren (ibid., p. 5). Om deze doelstellingen te realiseren, richtte de Vlaamse overheid een **Transitiefonds Lerarenopleidingen** op. Dat verleende financiële steun aan verschillende initiatieven, waaronder ook het project *Van startbekwaam naar stadsbekwaam*, dat voor zijn titel de spreekwoordelijke mosterd haalde bij Fukkink & Oostdam (2016).

Binnen de Antwerpse grootstedelijke context vormt superdiversiteit het vertrek- en eindpunt van kwalitatief onderwijs (Geldof, 2014; Memorandum AUHA, 2014). Op de vragen 'hoe omgaan met die diversiteit?' en 'hoe (toekomstige) leraren daarvoor opleiden?' zijn evenwel meerdere antwoorden mogelijk én nodig (Fukkink & Oostdam, 2016; Geldof, 2014; Lleshi, 2013; Radstake, 2009).

Tussen januari 2017 en maart 2018 werden in het kader van het transitieproject drie **samenwerkingspraktijken** uitgerold tussen de zeven partnerinstellingen van het voormalige Expertisenetwerk Lerarenopleidingen Antwerpen (ELAnt): CVO Crescendo (Mechelen), CVO EduKempen (Turnhout), CVO HBO5 Antwerpen, CVO Provincie Antwerpen, Artesis Plantijn Hogeschool, Karel de Grote Hogeschool en de Universiteit Antwerpen (alle in Antwerpen gevestigd). De samenwerkingspraktijken richtten zich op drie prioritaire domeinen waarin telkens een ander facet van diversiteit in de kijker stond:

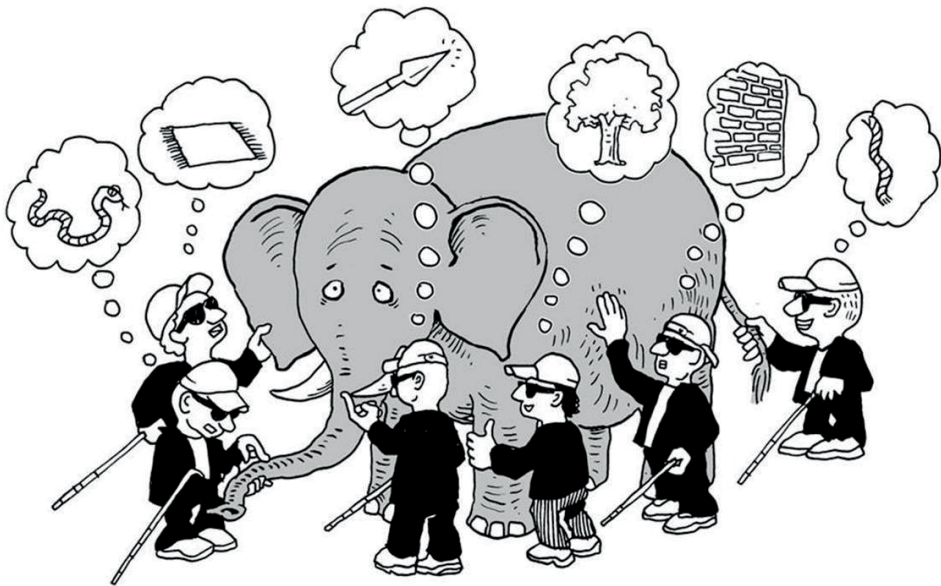
1. **didactiek Nederlands aan anderstaligen** (d.i. omgaan met **talige diversiteit**);
2. **'urban education'** (d.i. omgaan met **sociaal-culturele diversiteit**) en
3. **inclusief onderwijs** (d.i. omgaan met **specifieke onderwijsbehoeften**).

De samenwerkingspraktijken zetten in op het delen en (her)ontwerpen van verschillende manieren van aanpak, met als doel: hoogstaand en innoverend onderwijs voor alle leerlingen. Dat gebeurde via 'communities of practice' (Admiraal, Lockhorst & van der Pol, 2012; Vangrieken, Dochy, Raes & Kyndt, 2015; van Keulen, Voogt, van Wessum, Cornelissen & Schelfhout, 2015) waarin lerarenopleiders uit verschillende opleidingen samenwerkten rond een specifieke focus met de bedoeling om 'van onderuit' expertise te delen, bestaande praktijken op elkaar af te stemmen en/of nieuwe praktijken te initiëren. Om de reikwijdte en relevantie van het project te verhogen, werd daarnaast ook aansluiting gezocht bij lokale netwerken en partners uit het werkveld.

2 Gemeenschappelijke uitgangspunten

De drie samenwerkingspraktijken vertrokken vanuit een gemeenschappelijke visie op mens-zijn en leerkracht-zijn. De nadruk lag op **ervaring**: ervaren hoe (kinderen van) asielzoekers hun verblijf in een opvangcentrum beleven, ervaren hoe je je voelt als men empathie voor jou opbrengt, de ervaringen van (de ouders van) een leerling met een beperking. Het was niet de bedoeling om louter **kennisoverdracht** over diversiteit (talige, sociaal-culturele of specifieke onderwijsbehoeften) te realiseren, maar wel om praktijken op te zetten waarin het nastreven van authentieke ervaringen vooropstond. Weliswaar was het aanbrengen van kennis in eerste instantie nodig om een gemeenschappelijke basis te creëren. Maar iedere samenwerkingspraktijk ging vervolgens ook een stap verder door iets te doen, een stap in de wereld te zetten, en daar iets nieuws mee te maken. De samenwerkingspraktijken kunnen daarom gezien worden als '**e-ducatie**', als praktijken die deelnemers wegvoerden uit wat voor hen bekend en vertrouwd was.

Die **openheid en bereidheid om andere perspectieven te verkennen** stond centraal in het project. De basishouding die men daarbij voor ogen hield, kan het best geïllustreerd worden met een oud verhaal: het verhaal van de blinden en de olifant. Het gaat als volgt. *Op een dag kwamen inwoners van een stad, die allemaal blind waren, in contact met een olifant. Ze betastten het dier en verzamelden informatie over het gedeelte dat ze ontdekt hadden. Ieder van hen dacht iets begrepen te hebben, omdat een gedeelte op de tast werd onderzocht. Na afloop had geen van hen een juist beeld van het hele lichaam. Ieder had een deel van de waarheid vanuit het eigen perspectief. De moraal van het verhaal: als we beseffen en aanvaarden dat we slechts een deel van de waarheid zien, worden andere perspectieven plots interessant.*

© Moller, H., (2018), blind men

Deze metafoor toont aan dat samenleven met elkaar een kwestie is van bereidheid om open te staan voor andere perspectieven, om in de schoenen te stappen van een ander. Dat heet **multiperspectiviteit**. In iedere samenwerkingspraktijk van het transitieproject werden deelnemers weggevoerd uit wat voor hen vanzelfsprekend is. Ze werden ingeleid in nieuwe situaties, nieuwe inzichten, een vernieuwde visie op leerkracht-zijn. Elke samenwerkingspraktijk toonde de deelnemers verschillende aspecten van het omgaan met diversiteit.

In het project kwam multiperspectiviteit op drie vlakken aan bod: **inhoudelijk**, **organisatorisch** en **methodisch**. Inhoudelijk stonden bewustmaking van het eigen referentiekader en de bereidheid om het perspectief van anderen in het nemen centraal. Organisatorische multiperspectiviteit werd gerealiseerd door de samenwerking van zeven verschillende lerarenopleidingen. Elk vanuit hun eigen perspectief waren ze op zoek naar het antwoord op de vraag hoe ze aspirant-leraren en hun opleiders diversiteitsgerichte competenties kunnen bijbrengen. De bundeling van de krachten en expertise, de samenwerking tussen de diverse lerarenopleidingen met zowel aspirant-leraren als lerarenopleiders én de inbreng van het brede sociaal-maatschappelijke werkveld vormden de krachtige uitgangspunten van het project. Verder werd het project diepgaand geëvalueerd. Verschillende onderzoeksmethoden brachten zowel voor, tijdens als na afloop van het project de resultaten ervan in kaart en gaven aanleiding tot reflecties over verduurzaming, ook voor andere lerarenopleidingen. Dat heet methodische multiperspectiviteit.

3 Doelstellingen

De **centrale doelstelling** van het project was het beantwoorden aan een maatschappelijke nood om toekomstige leraren te professionaliseren in het omgaan met de toenemende talige, etnisch-culturele, sociale, fysieke en cognitieve diversiteit in het onderwijs van vandaag de dag. Dat vertaalde zich in de **operationele doelstellingen** om het bestaande opleidingsaanbod rond (het omgaan met) diversiteit binnen de partnerinstellingen:

- ▶ in kaart te brengen (o.m. via curriculumanalyse);
- ▶ inhoudelijk te versterken (o.m. door kennis over diversiteit samen te brengen – het *wat*; didactiek rond het omgaan met diversiteit – het *hoe*; en het stimuleren van een positieve houding t.a.v. diversiteit – het *waarom*);
- ▶ en uit te breiden via pilootprojecten rond gerichte stageactiviteiten (bijvoorbeeld een teamstage binnen OKAN, 'jobshadowing', modelling ...) en modules die inzetbaar zijn in elk type opleiding.

Daarnaast vertrok dit project vanuit een teamgericht perspectief op het opleiden van leraren (Snoeck, 2016; Mets & van den Hauwe, 2015). Het omgaan met diversiteit is immers geen individuele aangelegenheid, maar vergt een gedeelde en gedragen aanpak van zowel beginnende leraren als leraren met ervaring, van lerarenopleiders uit verschillende types lerarenopleidingen en van de talrijke onderwijsverstrekkers en professionals die de grootstedelijke regio rijk is. Door onderlinge aansluiting te creëren draagt dit project bij tot de ambitie om het aantrekken én versterken van toekomstige leraren als een gemeenschappelijke zorg te erkennen en hiervoor verantwoordelijkheid op te nemen.

Dit boek bundelt de bevindingen en expertise van elk van de drie samenwerkingspraktijken. In hoofdstuk 2 wordt het ervaringstraject 'talige diversiteit' beschreven. Hoofdstuk 3 biedt leerinhouden en methodieken die in het kader van 'urban education' een plaats kunnen krijgen in de lerarenopleiding. In hoofdstuk 4 wordt het ervaringsgericht leertraject verhaald dat werd uitgewerkt door de samenwerkingspraktijk 'inclusief onderwijs'. Hoofdstuk 5 bevat de resultaten uit onderzoek naar een coachingstraject rond het leren vormgeven van lessen met aandacht voor controversiële onderwerpen, een coachingstraject dat voortbouwde op het vaardigheidstraject 'urban education'. In hoofdstuk 6 tot slot presenteren we het reflectie-instrument DISCO (Diversiteitsscreening Onderwijs) om attitudes en het bekwaamheidsgevoel ten aanzien van diversiteit in kaart te brengen.

In dit boek wordt met andere woorden de gedeelde expertise van zeven verschillende lerarenopleidingen uit de stad en provincie Antwerpen samengebracht met betrekking tot thema's die te maken hebben met lesgeven in een verstedelijkende tot grootstedelijke context. De betrokken auteurs hopen hiermee andere leraren en lerarenopleiders te inspireren. Ook zij vertrekken vanuit de fundamentele vragen die aan de basis liggen van dit project: Hoe leer je mensen met elkaar samenleven en -werken in een superdiverse context? En welke bijdrage kan het onderwijs en de lerarenopleiding daarbij bieden?

INTERMEZZO¹

IK KAN VAN HEN OOK NOG VEEL LEREN!

Gedurende een paar uur was ik begeleider van een gespreksgroepje voor anderstalige nieuwkomers. Het waren bijna allemaal mannen.

Ze zijn naar België gekomen omdat ze gevlucht zijn voor de oorlog in hun land.

Ze hebben hoop op een betere toekomst voor hun gezin. Ze willen de Nederlandse taal studeren om zo een beroep te kunnen uitoefenen. Vaak zijn ze hier helemaal alleen. Hun familie is nog in hun thuisland. Alles hebben ze achtergelaten.

Ze vinden geld niet zo belangrijk. Liefde is alles voor hen.

Zo vroegen ze aan mij wat ik belangrijk vind : geld, werk of liefde. Wat een moeilijke vraag!

Zij twijfelen niet: voor hen zijn familie en liefde het belangrijkste.

Dit is ook iets wat wij Belgen moeten koesteren. Wij Belgen staan te weinig stil bij de dingen die we wel hebben.

Mijn gesprek met de vluchtelingen was een heel boeiende ervaring.

Ik kan van hen ook nog veel leren!

Lieselotte D'Hoore

For a few hours I was a teacher of a group for foreign-language newcomers.

All of them were men.

They came to Belgium because they have fled for the war in their country. They have hope for a better future for their family.

They want to study the Dutch language in order to be able to practice a profession. Often they are all alone here. Their family is in their home country.

They have left everything behind. They do not think money is that important. Love is everything for them.

So they asked me what I think is important to me: money, work or love. What a difficult question! They do not doubt: family and love are the most important to them.

This is also something that we Belgians must cherish.

We Belgians are not paying enough attention to the things we do have. My conversation with the refugees was an interesting experience.

I can learn a lot from them too!

Lieselotte D'Hoore

1. De teksten van de intermezzo's zijn afkomstig van de blog <https://lesgeveninantwerpen.wordpress.be>. Alle studenten die op het CVO HBO5 Antwerpen de module 'taalontwikkelen lesgeven' volgen, leveren een bijdrage aan deze blog. Ze moeten in twee talen een blogbericht over een onderwerp naar keuze schrijven, om hen bewust te maken van de niet-vanzelfsprekendheid om in een andere taal dan je eigen moedertaal een tekst te schrijven. Voor veel volwassen studenten in de lerarenopleiding van het CVO HBO5 Antwerpen is het immers jaren geleden dat ze nog zelf op school zaten en een tekst moesten schrijven voor een taalvak zoals Frans of Engels. Door het schrijven van een tweetalig blogbericht ervaren Nederlandstalige studenten van de lerarenopleiding de moeilijkheden die niet-Nederlandstalige leerlingen in het secundair onderwijs ervaren bij het schrijven van al hun taken voor alle vakken.